

»vjerovatno« (t. j. vjerojatno), »dopadati se« (t. j. svidati se), »činiti se« nekakvim (t. j. držati se, ponašati se, graditi se), »izgledati« i »izgleda« (t. j. činiti se i čini se), »bonbon« (t. j. bombon), »ranije« i »kasnije« (t. j. u značenju prije i poslije), »sigurno« (t. j. u značenju zacijelo i vjerojatno), »španski« (t. j. španjolski), »upliv« i »uplivan« (t. j. utjecaj i utjecajan), »greška« (griješka), »rdava navika ili rdava ocjena« (t. j. loša navika ili ocjena), »vrijednosni papiri« (t. j. vrednote), »Holandija«, »holandski«, pa čak i »holandijski« (t. j. Nizozemska, nizozemski), »Rumunija« (t. j. Rumunjska), »hrvati se«, »othrvati se« i »hrvač« (t. j. rvati se, odrvati se i rvač), »uplitati«, »dosizati« i »posizati« (t. j. upletati, dosezati i posezati), »jašenje« i »jašionica« (t. j. jahanje i jahaonica), »biti u stanju« (t. j. moći), »neovisno od« i »nezavisno o« (t. j. neovisno o, nezavisno od), »skûpa« (t. j. zajedno), »i taj također« (t. j. i taj) — i t. d.

Ovo su zacijelo nepotpuni, dakle ne svi i ne jedini primjeri, napose i ne jednako značajni primjeri nepravilnih oblika i pogrešnih izraza (»sinonima«), što se nalaze po knjigama naših izdavača, a svakako nisu i jedine neskladnosti u stilu, što ga oblikuju neki naši lektori. Ali već i ovime se pokazuje, da problem postoji! A što da se tek kaže o problemima pravopisa, jezika i stila naših nebeletrističkih djela i javnih govora i predavanja, napose na područjima i u strukama političkog i privrednog života, u djelima, što su toliko ogrezla u nezdravoj i neprirodnoj frazeologiji, da je obična intervencija lektora nemoguća, uvijek nedovoljna, jer bi prijeko potrebni ispravci i popravci zahtijevali neograničeno, najradikalnije prepravljjanje i doslovno prepisivanje originalnog teksta, što se pak ne bi moglo obaviti bez nerazmjerna truda i požrtvovnosti, te bez naporne suradnje lektora i autora. Onda bar neka toga i takvih propusta i pogrešaka ne bude u djelima književno-umjetničkog karaktera i sadržaja!

NEŠTO O UPOTREBI PRIJEDLOGA S I IZRICANJU SREDSTVA

Ivan Brabec

Ako upotrebimo jezik pisaca iz druge polovine prošlog stoljeća s našom današnjom jezičnom praksom, vidjet ćemo očit napredak, naročito u morfologiji. Dok su se prije pojave Maretićeve gramatike i kod naših istaknutijih pisaca našle nesigurnosti u tvorbi, na primjer, aorista, danas u oblicima ne će često pogriješiti ni gimnazijalac. Drukčije je s naglaskom i sintaksom, što je i razumljivo. Naglasak često nema funkcije, pa promjena intonacije ili mjesta akcenta ne mijenja značenje izraza. Osim toga on se ne označava na onom, što čitamo (u beletristici, dnevnoj štampi i t. d.), pa čovjek pri čitanju nema prilike da ustanovi razliku između svoga naglaska

i književnoga. Upotreba različitih tehničkih sredstava (radija, ploče, magnetofona i t. d.) imat će na ovom području velike posljedice. Kaže se, da se danas na Zapadu više sluša nego čita. Slušanje dobrih uzora djelovat će sugestivno na širenje književnog akcenta i kod nas.

Kod sintakse je problem druge naravi. Mogućnosti kombiniranja riječi vrlo su velike, pa se teže svladavaju. Jezik se uči oponašanjem, i mnogi ljudi ostaju cijelog života kod toga, da upotrebljavaju obrate, koje su čuli ili čitali. Pri ponavljanju tuđih rečenica ponekad mijenjaju nehotice sintaktičke veze, pa tako često nastaju pogreške. Tko želi biti dobar stilist, mora razmišljati o odnosu riječi, zašto se u nekoj rečenici upotrebljava, recimo, baš prijedlog *kroz*. Jedan od najvažnijih zadataka škole sastoji se u tome, da navikne učenika da razmišlja o izrazu, da ga podvrgava analizi, ne samo gramatičkoj, traženju vrste riječi i njihove službe. Učenik treba da navikne da riječi mjeri, važe, da im pronalazi osnovno značenje, da se pita, zašto i kako je riječ prenesena na drugi pojam, i t. d. Na taj način može s vremenom izbiti na čistinu logičnog izraza, razviti se dotle, da mu jezik ne bude kopija, nego stvaranje, koje će mu činiti zadovoljstvo, u kojem će uživati. Kažu, da je čovjek zreo onda, kada počinje promatrati ne samo sadržaj, nego i način, ne samo, što je izraženo, nego i kako je to učinjeno.

Na području sintakse i stilistike ima kod nas, kao i kod drugih naroda, područja, u kojima su pogreške češće. Tako na čitavom području hrvatsko-srpskog jezika vlada nesigurnost u upotrebi prijedloga *s*. Problem seže i preko granica. U slovenskom jeziku na pr. »orodnik« (instrumental) ne stoji nikada bez prijedloga, kao kod nas lokativ. Kod Slovenaca je prijedlog *s* ili *z* kao prirastao uz instrumental. Gdje mi imamo taj padež bez prijedloga, oni ga upotrebljavaju sa *z* ili *s*, na pr. *Ali si zadovoljen s plaćilom? Naša dežela je bogata z lesom* (Slov. jez. vadnica IV, 113). Mi u takvim primjerima ne uzimamo prijedloga: *zadovoljan plaćom, bogata šumom*.

Upotreba prijedloga *s* uz instrumental i izricanje sredstva jedno je od alergičnih mjesta naše sintakse. Tu ima mnogo kolebanja i uslijed toga i griješenja, u čemu sudjeluju ne samo učenici, nego i obrazovani, razumije se, u manjoj mjeri. Razloga, zašto se prijedlog *s* uzima i onda, kad ne bi trebalo, ima više. Iako ovaj prijedlog označuje zajednicu ili društvo pa se često može zamijeniti veznikom *i* (*razgovarao sam s Uladom* = *razgovarali smo ja i Ulado*), on se vrlo često mora uzimati za kazivanje sredstva uz riječi bez padeža. Na pr. *orem plugom* mijenja se, čim želim istaknuti, da je u radnji sudjelovalo više oruđa. Rijetko će tko reći, da se oralno *dvjema* (ili *dvama*), *trima*, *četirma plugovima*. Radije će uz ove promjenljive riječi uzeti prijedlog: *oremo s dva, s tri, s četiri pluga*, što mu gramatika i dopušta. U takvim slučajevima prijedlog *s* zamjenjuje nastavke za instru-

mental. Ono, što se inače kazuje nastavcima *-om, -em, -ima, -u*, izriče se tim prijedlogom. Na pr. *radili smo s više, s manje, s mnogo, s malo, s nekoliko, s pet, sa šest* (i t. d.) *strojeva*. Kako su ovakve veze dosta česte, utjecale su i one, da je uz prijedlog *s* vezano značenje instrumentala. Ovaj prijedlog upotrebljava se počesto i u svome osnovnom značenju: kazivanju zajednice, pa i to stvara naviku, da se uz instrumental uzima *s* i onda, kad ne bi bilo potrebno. Možda tu utječe i činjenica, što je ovaj prijedlog tako neznatan: jedan glas (*s*, ili *z* u narječju) ili dva (*sa*). Može se tu spomenuti još nešto. U množini, gdje su se izjednačili dativ, lokativ i instrumental, prijedlog *s* razgraničava dativ i instrumental. U nekim slučajevima nije nam jasno, da li je riječ o namjeni ili o sredstvu, zbog jednakosti dativa i instrumentala. (Lokativ se i onako ne uzima bez prijedloga.) Uzmimo primjer iz štampe: *Radža se holandeskom pritisku odupro i prkosio prijetnjama* (Vjesnik 1. I. 1959.). Pri čitanju čovjek ostane kod riječi *prijetnjama* ne znajući, jesu li objekt ili sredstvo, i tek iz prvog dijela rečenice vidi, da su prijetnje potjecale od Holandeza i da se slažu s pritiskom koji su oni vršili. Prema tome *prijetnje* su ovdje objekt u dativu. Zabuna nastaje zato, što glagol *prkositi* traži dopunu u dativu, ali uz njega može stajati i instrumental, kojim se kazuje sredstvo (na pr. *prijetili su otkazom, otpuštanjem, kaznom* i sl.), a oba padeža imaju u množini isti oblik.

Uz neke glagole stoji objekt u instrumentalu bez prijedloga, na pr. *dičiti se, ponositi se uspjehom, upravljati, vladati državom*. Amo idu i glagoli *baviti se, koristiti se, raspolagati, služiti se*. Pravilne su rečenice: *Oni se bave problemima. Seljaci raspoložu spregom. Oni su se njime služili*. Tu valja spomenuti glagol *zadovoljiti se*, pa i pridjev *zadovoljan* (i *nezadovoljan*). U Travničkoj kronici čitamo pravilnu rekciju: *nezadovoljan slabim razumijevanjem* (178). U štampi nailazimo na pogrešne veze, na pr. *Raspolaže sa sredstvima* (Borba 16. XI. 57.). *Raspolažemo s viškom radne snage* (Vjesnik 12. IX. 55.). *Bavili su se s tim razlozima* (Borba 26. XII. 56.). *Mi ne damo da se s našim interesima trguje* (Borba 19. IX. 55.). *Zadovoljio se s tim uspjesima* (Vj. 16. XI. 57.).

Ima slučajeva, kad prijedlog *s* ne znači zajednicu, nego objekt. To je osobito jasno uz *početi, nastaviti, svršiti* i slične glagole. Uz njih je poznata razlika između instrumentala i instrumentala s prijedlogom *s*, na pr. *Počeli smo s radom* (t. j. rad) i *Počeli smo dan radom*. Tu je u prvom primjeru *s radom* objekt, a u drugom (bez *s*) oznaka načina, koja kazuje, kako smo dan započeli. Takav objektni *s* vidimo i u ovakvim primjerima: *Kako stoji s tobom? Slično će biti s proizvodnjom. »Nada« je uskoro prestala s izlaženjem. On ne zna postupati s ljudima. Trebalo je raskinuti sa starim shvaćanjima. Napolje s Talijanima. Pokušali smo s djelovanjem novog lijeka. To su činjenice, s kojima se mora računati*. U takvoj vezi nađu se i

imenice, na pr. *On nema iskustva s tim lijekom. Rad s djecom nije lak. To nisu bile one muke s poslugom* (Trav. kron. 61).

Na te objektne konstrukcije nalik su, po upotrebi prijedloga, atributi kao: *ruka sa širokom brazgotinom, činovnik od karijere sa znanjem turskog jezika* (Trav. k. 60), *živo lice sa zdravom bojom*, i t. d.

Sasvim su drukčiji primjeri, gdje instrumental stoji uz imenice sam. Tu on pokazuje sredstvo, tu je on nastojao iz oznake načina uz glagole, na pr. *mučenje čitanjem* (mučim se čitanjem), *pisanje tintom* (pišem tintom), *rad motikom* (radim motikom).

U gramatikama možemo naći upotrebu pojedinih padeža ili glagolskih oblika. Još više grade, svrstane sa sličnog stanovišta, ima u Akademijinu rječniku. To nije uvijek praktično, jer u životu nam ne trebaju sve funkcije, recimo, genitiva ili prezenta. U praksi nam trebaju pregledi izricanja, na pr., načina, vremena, prošlosti. Ako želimo izreći prošlost, valja mi znati, kako se to može učiniti, koje oblike upotrebiti. Dobar stilist mora biti svjestan, kojim mogućnostima izricanja prošlosti raspolaže, pa će onda odabrati najpodesniju.

To isto vrijedi za izricanje sredstva, naročito u našem jeziku, gdje se u tome toliko koleba, a i postoje različite mogućnosti. Takav pregled ne će ukloniti uobičajene pogreške, ali će ipak pomoći, da se njihov broj smanji. Sredstvo ili oruđe ide u priloške oznake. To je podvrsta oznake načina. Kako izricanje sredstva ili oruđa zauzima u našoj sintaksi dosta mjesta, treba ga posebno izdvojiti i govoriti o priloškoj oznaci sredstva. To je potrebno i zato, što se obična oznaka načina češće kazuje prijedlogom *s*, a kod izricanja sredstva valja stalno isticati, da se ono u principu kazuje upravo bez toga prijedloga.

Time smo stigli do prvog, najobičnijeg načina izricanja oruđa: instrumentala, koji se tako i zove po tome, što je on upravo onaj padež, kojemu je najvažnija funkcija da kazuje, da se radnja vrši tim instrumentom, tim oruđem. Oruđe može biti materijalno: *kopam motikom, pišem perom, gadam puškom*.

Isti oblik upotrebit ćemo, kad je riječ o oruđu u prenesenom značenju, kad govorimo o apstraktnom oruđu: *radom ćemo pobijediti, prisilit ću ga mirnoćom, napredovao je samo učenjem*.

Taj padež stoji s istom funkcijom i uz imenice, koje su srodne s glagolima ili su od njih postale, na pr. *rad motikom, računaska operacija cijelim brojevima, mučenje gladu, pisanje tintom* i t. d. Kao što se kaže: *radili smo motikom*, tako ćemo instrumental uz imenicu *rad* uzeti bez *s*.

Prijedlog *s* dao bi rečenici drugo značenje, kao da je *motika* objekt našeg rada. Takav objekt imamo u rečenici: *Težak je rad s djecom*, gdje je jasno, da su *djeca* objekt našeg rada, da mi radimo s djecom. Time smo

naišli na drugo značenje sintagme *rad s djecom*, jer ona može značiti, da nam u radu djeca pomažu, da radimo zajednički s njima. To nas ne smije smetati. Različita značenja imaju riječi, pa i sintagme, a mogu ih imati i čitave rečenice. Takva dvoznačnost ne može se ukloniti. Ona ne smeta mnogo, jer se po kontekstu gotovo uvijek zna, što riječ sintagma ili rečenica treba da znači. Reći će tkogod: Zna se, što sam htio kazati i onda, kad sam izgovorio ili napisao rečenicu s gramatičkom pogreškom. Često i jest tako. Međutim jezik nije samo oruđe za sporazumijevanje, on je i nosilac ljepote, a ona nestaje, kad se pojave nepravilnosti. Ljepota je važan element u svim područjima ljudskog života i ljudske djelatnosti. Napomenimo samo građevinarstvo. Zar se kuće ne bi mogle sagrađiti jednostavnije? Zar im je potrebna žbuka, boja i slično?

Moglo bi se pomisliti, da je time izricanje sredstva završeno. Uzme se instrumental, a gdje to nije moguće, prijedlog *s*. Kao sve u životu, tako i jezik obiluje mnogim mogućnostima. Ponekad se ne možemo zadovoljiti rečenim načinima. Kako ćemo se izraziti, kad je sredstvo neka ustanova? Hoće li pristajati instrumental? Neobično bi zvučila rečenica: *Nastavnici su svoje prijedloge davali Savjetu svojim udruženjem*. Ta rečenica nas zbunjuje, ne razumijemo, što se htjelo reći. Udruženje je sredstvo, kojim su se nastavnici poslužili, da svoje prijedloge dadu Savjetu. Rečenica je u Školskim novinama (br. 40 od 1955.) glasila ovako: *Nastavnici su svoje prijedloge dali Savjetu preko svog udruženja*. Sredstvo je ovdje ustanova i kazano je prijedlogom *preko*. Tako se postupa i onda, kada je sredstvo, kojim se vrši neka radnja čovjek, lice, čeljade, kako bi se prije reklo, na pr. *Kontrolu ćemo izvršiti preko tajnika*. Tajnik će biti sredstvo, kojim ćemo se poslužiti, da izvršimo kontrolu.

Već je na drugom mjestu govoreno o tome, da mjesto prijedloga *preko* ne valja uzimati *kroz*, kako se često susreće u naše dane (Jezik 3/56). Ima jedna druga pogreška u vezi s ovim prijedlogom. Uzimaju ga, kad nije posrijedi ni ustanova ni lice. Na pr. *U svoje mračne poslove bogaćenja preko korupcije ovaj je političar uveo i predsjednika vlade* (Borba 9. IX. 55.). U ovom primjeru korupcija je apstraktno sredstvo i valjalo ga je kazati instrumentalom: *bogaćenje korupcijom*. Evo još jednog primjera iz istog dnevnika: *Treba da se preko jednog plana pridonese stvaranju čvršćih temelja* (3. X. 57.). I ovdje vrijedi, što je rečeno malo prije, pa je valjalo reći: *da se jednim planom pridonese stvaranju čvršćih temelja*. U jednoj teoriji književnosti čitamo: *... slike, preko kojih izražavamo svoja osjećanja* (str. 10.). Mislim, da rečenica ne bi bila nejasnija, da je za sredstvo u prenesenom značenju uzet instrumental (*slike, kojima izražavamo svoja osjećanja*), a bila bi u skladu s tradicijom izricanja sredstva. Tradi-

ciju možemo mijenjati samo onda, ako se promjenom obogaćuje jezik, što ovom upotrebom prijedloga *preko* nije učinjeno.

Sredstvo se izriče i izrazom *putem*. Ovaj izraz srodan je po postanku spomenutom *preko*. Oba potječu iz istog izvora, iz slike kretanja prema cilju. Pred očima nam je kretanje. Naša radnja ide do sredstva, do posrednika i preko njega do izvršenja: preko udruženja će nastavnici dati prijedloge Savjetu. Oni će na putu k Savjetu ići preko udruženja. S vremenom se ova predodžba o kretanju zaboravila, i kad danas upotrebljavamo *preko* za izricanje sredstva, mi ga osjećamo samo kao instrumental, bez veze s kretanjem, ne misleći na kretanje. Slično je s izrazom *putem*. Radi ostvarivanja neke radnje pošli smo na put, išli smo putem, koji vodi preko posrednika. Ovakvo izricanje sredstva dosta je uobičajeno. Njime se kazuje ustanova, kao i sa *preko*. Tako u Akademijinu rječniku čitamo primjer: *Doznačivanje novca putem pošte*.

Danas se *putem* upotrebljava i za izricanje sredstva u prenesenom značenju, na pr. *Informacije će davati isključivo putem saopćenja* (Borba 20. IV. 56.). *Preorijentirat će se na proizvodnju putem kooperacije* (Borba, isti dan). Istog su karaktera primjeri zabilježeni u ARj. iz starijih pisaca, na pr. *Jer putem od kriposti pokoj stječe. Poljačkoga je kralja uvjet putom oslobođenja tvoga zadani mir sklopiti*. U tim primjerima bi se mogli uzeti instrumentali, a značenje im se ne bi promijenilo: *krepošću se stječe pokoj. Tvojim oslobođenjem sklopiti mir*. Tako je i u suvremenom primjeru. Moglo bi se reći: *Preorijentirat će se na proizvodnju kooperacijom*. Kooperacija je sredstvo proizvodnje.

Možemo zaključiti, da se u našem jeziku za izricanje sredstva u prenesenom značenju ponekad upotrebljava izraz *putem*. Ne treba ga uzimati prečesto. Pri izricanju ustanove kao sredstva treba dati prednost prijedlogu *preko*. Tako na pr. rečenica: *Poduzećima će sami radni kolektivi upravljati putem radničkih savjeta*, bila bi bolja s prijedlogom *preko*: *Poduzećima će sami radni kolektivi upravljati preko radničkih savjeta*.

Amo ide i izraz *pomoću* ili *s pomoću*. Valja najprije reći, da se oba načina upotrebljavaju već od starijih vremena. Krivo je mišljenje, da je izraz bez *s* (*pomoću*) novijega datuma. U tim izrazima zadržano je često osnovno značenje pomoći. Na pr. *Kralj langobardski s pomoću Slovincina osvoji Paduvu*, Kačić. Slovinci nisu bili jedino sredstvo, bilo je i drugih, koji su osvajali, a Slovinci su davali samo pomoć. Tako kaže i Kožičić: *Povraćen bisi na cesarstvo pomoću Francozov*. Ovdje izraz stoji bez prijedloga *s*.

Ima i starijih primjera, gdje *s pomoću* kazuje sredstvo: *Ili se nadaju da će s pomoću takvoga jedinstva sriću steći*, Kanižlić. Značenje rečenice ne bi se promijenilo da kažemo: *Ili se nadaju da će takvim jedinstvom*

steći sreću. Takvu upotrebu nalazimo i kod Dositeja: *Koji se uzda da će s pomoću pritvorstva druge varati*. Upotreba instrumentala *pritvorstvom* ne bi ni ovdje promijenila značenje rečenice. Sredstvo je kazano i u ovoj Vukovoj rečenici: *Dobrinjac pomoću Rodofinikove svjedodžbe i preporuke načini se poslanikom*.

Iz tih primjera vidimo, da se sredstvo u prenesenom značenju može reći izrazima *s pomoću* ili *pomoću*. Pogrešno je na ovaj način kazivati neko konkretno sredstvo, na pr. *Naše trešnje pripremljene su za izvoz pomoću aviona*. Takav obrat sa *pomoću* niti je potreban niti je uobičajen. Trebalo je reći: *izvoz avionom*, jer je avion konkretno sredstvo, kao i kola ili koje drugo vozilo.

PITANJA I ODGOVORI

DOŠKOLOVANJE ILI DOŠKOLAVANJE ILI JEDNO I DRUGO?

Utvrđeno je već, i to stoji, da naša privredna, društvena i kulturna dinamika utječe i na razvitak našega jezika. Tome utjecaju valja pripisati i postajanje sve novih i novih riječi.

Tako se u našem govornom jeziku i u štampanim tekstovima najednom pojavio glagol *doškoloovati*. Ja sam se prvi put susreo s tim glagolom čitajući jedan koreferat u Komisiji za pitanja ideološko-političkog rada u Četvrtom kongresu Saveza komunista.¹ Taj glagol nastao je kao točan izraz one naše društvene aktivnosti, koja je baš sada, upravo u ove naše dane, usmjerena na stručno uzdizanje kadrova, koji treba da dopune i dovrše svoje školovanje i obrazovanje. Glagol *doškoloovati* i gramatički pravilno izriče pojam, koji smo inače prisiljeni izricati opisno, s više riječi: *dovršiti školovanje, dopuniti obrazovanje* (na pr. odraslih) i t. d. Da još određenije kažem, po svome postanku i po svome značenju glagol *doškoloovati* ide u skupinu finitivnih glagola. To su glagoli, koji znače *do kraja izvesti rad-*

nju, na pr. *dograditi* (dovršiti građenje), *dohraniti* (dovršiti hranjenje), *doslušiti* (dovršiti služenje) i t. d. Svima tim glagolima to značenje daje baš prijedlog (prefiks) *do*. Tako nas uči gramatika, koja kaže, da *prijedlozi* (prefiksi) daju glagolima, s kojima su složeni, različna značenja.²

Osim spomenutog finitivnog značenja, što još postizavamo, kad prosti nesvršeni glagol *školoovati* složimo s prijedlogom (prefiksom) *do*? Dobivamo složeni *svršeni* glagol. A to je ono, što nas u ovaj čas naročito zanima. Zašto? U pedagoškim redovima, u pedagoškoj štampi, a odatle i u ostaloj štampi, uz glagol *doškoloovati* javlja se i njegova glagolska imenica *doškolovanje*, pa se nameće pitanje, smijemo li tu glagolsku imenicu primiti u književni jezik.

Pozovimo se na gramatiku književnoga jezika. Što kaže gramatika o tvorbi glagolskih imenica? U Brabec-Hraste-Živkovićevoj »Gramatici hrvatskoga ili srpskog jezika« čitamo doslovno:

»Glagolska imenica tvori se tako, da se pridjevu trpnom doda nastavak -je: čitā-

² Brabec - Hraste - Živković, Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb — 1952., str. 160. i dalje.

¹ Vjesnik, broj od 8. IV. 1959. god.